فصل‌نامه رهیافتی در جامعه شناسی و توسعه
Journal of Approaches in Sociology and Development
https://www.jasd.ir
دوره ۲، شماره ۱، بهار ۱۴۰۵، صفحات ۱۱۶ تا ۱۳۶

eISSN: 3115-7955
Research-Mixed

Designing a model of social and cultural harms in boys' secondary schools in Babol city

Seyyedeh Zahra Hosseini Darokolaee

Department of Educational Sciences, Islamic Azad University, Babol Branch, Babol Azad University, Iran.

Receive:
16 April 2026
Revise:
20 May 2026
Accept:
27 May 2026

Keywords:
Social harms, cultural harms, secondary schools, city of Babol.

Abstract

Objective: The objective of the present study was to design a model of social and cultural harms in boys' secondary schools in Babol.

Method: The research population consisted of 18 managers and experts in the field of social and cultural harms in schools, faculty members, managers, assistants, and teachers of boys' secondary schools in Babol, who were selected based on purposive sampling using the data saturation technique. Data collection was carried out using a semi-structured in-depth interview method and data analysis was carried out using thematic analysis method.

Findings: The findings of the thematic network analysis showed that there are 6 overarching themes, 30 organizing themes, and 240 primary codes of social and cultural harms in schools. The themes (overarching organization) were presented in the form of 6 dimensions, which are: behavioral and disciplinary harms, deviant and psychosocial harms, structural-family and economic harms, educational and cognitive harms, educational and identity harms, and structural and cultural value harms.

Conclusion: The increase in behavioral abnormalities among students, on the one hand, indicates the onset of the abnormality at an early age, and on the other hand, indicates its continuation in the future, which will ultimately jeopardize the foundations of society.

Please cite this article as (APA): Hosseini Darokolaee, S. Z. (2026). Designing a model of social and cultural harms in boys' secondary schools in Babol city. *Approaches in sociology and development*, 2(1), 116-136.

https://doi.org/10.22034/jasd.2026.589787.1032

Authors retain the copyright and full publishing rights.
Published by Raz Nahan Publishing.
This article is an open access article licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Publisher: Raz Nahan Publishing (RN.PUB)

Corresponding Author: Seyyedeh Zahra Hosseini Darokolaee
Email: s.zahra.hoseini61@gmail.com

فصل‌نامه رهیافتی در جامعه شناسی و توسعه

https://www.jasd.ir

دوره ۲، شماره ۱، بهار ۱۴۰۵، صفحات ۱۱۶ تا ۱۳۶

پژوهشی-آمیخته

eISSN: 3115-7955

طراحی مدل آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی در مدارس مقطع متوسطه پسرانه شهر بابل

سیده زهرا حسینی درون کلائی

گروه علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بابل، دانشگاه آزاد بابل، ایران.

تاریخ دریافت:
۲۷ فروردین ۱۴۰۵
تاریخ بازنگری:
۳۰ اردیبهشت ۱۴۰۵
تاریخ پذیرش:
۰۶ خرداد ۱۴۰۵

کلید واژه‌ها:
آسیب‌های اجتماعی، آسیب‌های فرهنگی، مدارس مقطع متوسطه، شهر بابل.

چکیده

هدف: هدف پژوهش حاضر، طراحی مدل آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی در مدارس مقطع متوسطه پسرانه شهر بابل بود.

روش: جامعه پژوهش شامل ۱۸ نفر از مدیران و خبرگان حوزه آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی در مدارس اعضاء هیأت علمی، مدیران، معاونین و معلمان مدارس مقطع متوسطه پسرانه شهر بابل بود که براساس نمونه‌گیری هدفمند و با استفاده از تکنیک اشباع داده‌ها انتخاب شدند. جمع‌آوری داده‌ها با روش مصاحبه عمیق نیمه‌ساختاریافته و تحلیل داده‌ها با استفاده از روش تحلیل مضمون انجام گرفت.

یافته‌ها: یافته‌های تحلیل شبکهٔ مضامین نشان داد. ۶ مضمون فراگیر و ۳۰ مضمون سازمان دهنده و ۲۴۰ کد اولیه آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی در مدارس هستند. مضامین (سازمان‌فراگیر) در قالب ۶ بعد ارائه شد که عبارت‌اند از: آسیب‌های رفتاری و انضباطی آسیب‌های انحرافی و روانی-اجتماعی، آسیب‌های ساختاری-خانوادگی و اقتصادی، آسیب‌های آموزشی و شناختی، آسیب‌های تربیتی و هویتی، آسیب‌های ساختاری و ارزشی فرهنگی.

نتیجه‌گیری: افزایش ناهنجاری‌های رفتاری در بین دانش‌آموزان از یک طرف بیانگر شروع ناهنجاری در سنین پایین و از طرف دیگر بیانگر تداوم آن در آینده است که در نهایت بنیان‌های جامعه را به مخاطره خواهد انداخت.

لطفاً به این مقاله استناد کنید (APA): حسینی درون کلائی، سیده زهرا. (۱۴۰۵). طراحی مدل آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی در مدارس مقطع متوسطه پسرانه شهر بابل. *فصلنامه رهیافتی در جامعه شناسی و توسعه*، ۲(۱)، ۱۱۶-۱۳۶.

https://doi.org/10.22034/jasd.2026.589787.1032

Authors retain the copyright and full publishing rights.
Published by Raz Nahan Publishing.
This article is an open access article licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

ناشر: انتشارات راز نهان

ایمیل: s.zahra.hoseini61@gmail.com
نویسنده مسئول: سیده زهرا حسینی درون کلائی

مقدمه

دانش آموزان سرمایه ملی جامعه می‌باشند و مدرسه به عنوان یکی از مهم‌ترین نهادهای آموزش و پرورش وظیفه دارد، دانش آموزان را در برابر رفتارهای پرخطر و ناسالم اجتماعی مصون نگاه دارد و تمهیدات لازم و مفید را با بالا بردن آگاهی و دانش فراهم آورد (شکوهیان یزدی، ۱۴۰۴: ۸۵۹). برای پشگیری از آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی، نهاد آموزش و پرورش را باید مورد توجه قرار داده و با انجام طرح‌ها و برنامه‌های تدوین شده، برای داشتن جامعه‌ای سالم گام برداشت (کارلس و همکاران[1]، ۲۰۲۴: ۱۲۷). مشکلات اجتماعی و فرهنگی در سال‌های اخیر به یکی از بزرگترین چالش‌ها در جهان تبدیل شده است. ریشه یابی این مشکل با استفاده از آموزش‌های مناسب از طریق آموزش و پرورش، محدودیت‌های منطقی و اطلاعات صحیح انجام می‌شود (گالانتر و همکاران[2]، ۲۰۲۳: ۱۴۱). آموزش و پرورش، وظیفه‌ی اجتماعی کردن دانش آموزان را برعهده دارد. ایجاد واحدهای درسی مناسب در جهت پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی، می‌تواند به دانش‌آموزان آگاهی لازم را بدهد (محمودی و همکاران، ۲۰۲۳: ۱۸۴). هماهنگی خانه، مدرسه و جامعه، پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی را در دانش آموزان بهبود می بخشد، دانش آموزان زمانی به آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی پی می برند که آن را تجربه کرده باشند و چون تجربه این آسیب ها خطرات زیادی را برای خانواده ها، جامعه و خود دانش آموزان به دنبال می آورد، جبران آن برایشان گران تمام می شود. پس تا آنجا که ممکن است باید به طور تجربی، دانش آموزان را با آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی آشنا کرد (رضوی صدر و همکاران، ۱۴۰۳: ۸۲). یکی از نهادهایی که برای حفظ سلامت جامعه می‌تواند ایفای نقش کند، آموزش و پرورش و در زیر مجموعه آن مراکز آموزشی، مدیران و معلمان می‌باشد. اگر تربیت مورد نظر، سیستم آموزشی را تا حدودی درونی کند و هنگام ورود به جامعه از دانش و مهارت‌های آموخته شده، بهره ببرد، می‌تواند در کاهش بروز آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی تا حدی پیشگیری به عمل آورد (چوپانی، ۱۴۰۳: ۸۳). آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی از دیر باز در جامعه بشری مورد توجه اندیشمندان اجتماعی بوده و همزمان با گسترش انقلاب صنعتی و گسترش دامنه نیازمندی‌ها، محرومیت‌های ناشی از عدم امکان برآورده شدن خواسته‌ها و نیازهای زندگی موجب گسترش شدید و دامنه دار فساد، عصیان، تبهکاری، سرگردانی، دزدی و انحرافات جنسی و دیگر آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی شده است (ارباب، ۱۴۰۴: ۷۶). مجموعاً در بینش جامعه‌شناختی در تعیین انحرافات و کجروی‌ها روی چند نکته تأکید بیشتری می‌شود؛ یکی اجتماعی بودن این پدیده یعنی انحراف و جرم ... و دیگری نسبیت آن است، انحرافات نسبی هستند به این دلیل که تابع زمان و مکانند زیرا چه بسا در زمانی ممکن است عملی قبیح و نابهنجار تعریف شود در حالیکه در زمان و مکان دیگر همان عمل اینگونه تعریف نشود یا حتی پسندیده تلقی گردد (سینکلر و همکاران[3]، ۲۰۲۳: ۴۲). افزایش هر چه بیشتر آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی به ویژه در سال‌های اخیر در بین دانش‌آموزان و همچنین شیوع

[1] - Charles & etal
[2] - Galanter & etal
[3] - Sinclair & etal

مفسده‌های آشکار و پنهان، افزایش قابل توجه بزهکاری ها وکجروی های اجتماعی و فرهنگی، به ویژه در میان جوانان و نوجوانان مدرسه ای جامعه مستلزم تعمق و یافتن راهکارهای اساسی است (باکان و همکاران[1]، ۲۰۲۳: ۷۶). تمام آسیب های اجتماعی و فرهنگی میل به گسترش دارند و اگر به شکل ساختاری به صورت جدی راه حلی‌های منطقی برای کنترل و پیشگیری از آنها وجود نداشته باشد، جامعه دچار چالش و مشکلات زیادی می شود. بنابراین انجام هرگونه برنامه‌ریزی و فعالیت در راستای کاهش آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی در بین نوجوانان جامعه از چند جهت واجب و گریزناپذیر به نظر می رسد؛ چرا که از یک طرف با کاهش آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی و رفتارهای پر خطر در مدارس، ضریب امنیت اجتماعی بالا رفته و از طرف دیگر سرمایه‌ای که به دلیل افت تحصیلی و فرار از مدرسه هزینه می شود، کاهش می‌یابد (ملازهی و بلاغت، ۱۴۰۳: ۴۴۳). هزینه‌هایی که صرف ایجاد امنیت در جامعه می گردد در حوزه‌ی آموزش و تعالی فرهنگی جامعه صرف می شود، پس می‌طلبد تا در راستای شناخت عوامل کنترل کننده و کاهش دهنده آسیب های اجتماعی و فرهنگی تلاش افزون‌تری داشته باشیم (شیروانی و همکاران، ۱۴۰۳: ۵۱۳). بسیاری از کارشناسان آموزشی، ریشه آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی در مدارس را کمرنگ شدن مباحث تربیتی و پرورشی می‌دانند به گونه‌ای که عمده فعالیت‌های مدارس به فعالیت‌های آموزشی متمرکز است پس برای برون رفت از چالش و مشکلات در مدارس و آموزش و پرورش باید در کنار فعالیت‌های آموزشی، مباحث تربیتی و پرورشی نیز محور توجه قرار گیرد (شجاعی و همکاران، ۱۴۰۳: ۱۸۷). شیوع آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی میان جمعیت دانش‌آموزی کشور که طیف وسیعی از کودکان و نوجوانان را دربر می گیرد، کم نیست، اما تا به امروز کمتر به صورت کمّی (ارائه آمار و ارقام) از آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی دانش آموزان سخن به میان آمده است (جهانگیرزاده و حسینی معظم کوه کمر، ۱۴۰۳: ۵۳۰۱). بر اساس تحقیقات صورت گرفته، انحرافات اخلاقی، خشونت، خودکشی، دخانیات و بزهکاری به ترتیب بیشترین موارد آسیب‌های اجتماعی و کمرنگ شدن ارزش‌های ملی و مذهبی، تهاجم فرهنگی، و بی‌توجهی به هنجارها و ارزش‌های فرهنگی بیشترین موارد آسیب‌های فرهنگی را تشکیل می‌دهند که در گروه جمعیت دانش‌آموزی کشور به سهولت مشاهده می‌شود، که موجب تشویش و نگرانی افکار عمومی می‌شود (محمودی و دستباز، ۱۴۰۳: ۷۳). در حال حاضر ما دانش آموزانی داریم که هیچ انگیزه تحصیلی ندارند، چون افقی روشن را در پیشرو نمی‌بینند این افق تضمین شغلی به آنهاست یعنی آنها می‌خواهند بدانند نتیجه این نشستن در کلاس برایشان چیست؟ و چون این افق برایشان روشن نیست دچار گیجی می‌شوند، دانش‌آموزان امروزی افسرده، نگران و خشمگین هستند در طرف دیگر داستان، معلمان هستند که باید دانش‌آموزانی را آموزش دهند که نه افق دیدی دارند و نه انگیزهای برای ادامه تحصیل از طرفی افسرده، نگران و خشمگین هم هستند و این نقطه آغازین بسیاری از تنش‌ها و آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی در مدارس می‌شود که می‌تواند آینده کشور را با چالش‌ها و مشکلات زیادی به خصوص در تربیت نسل‌های آینده مواجه سازد (مهرجو و همکاران، ۱۴۰۳: ۱۰۵۹). یکی از مهم‌ترین زمینه‌های بروز

[1] - Bakan & etal

آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی را باید مسئله فقر دانست. فقر برای دانش‌آموز همچون تور گسترده‌ای عمل می‌کند که بسیاری از آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی را در خود محصور می‌کند (موسوی و همکاران، ۱۴۰۲: ۷۵). رفتارهای جنسی آسیب‌زا همچون تن‌فروشی، اضطراب، خودکم‌بینی و احساس حقارت که در رفتارهای خشونت‌آمیز خود را نشان می‌دهد، گرایش به سوی جرائمی همچون دزدی، جابه‌جایی و مصرف مواد مخدر و ترک تحصیل از مهم‌ترین آسیب‌هایی است که در پی این مسئله نمود پیدا می‌کند. مسئله فقر در بروز آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی به اندازه‌ای حائز اهمیت است که نه تنها باید به مثابه زمینه بروز آسیب‌ها، بلکه خود در نقش یکی از آسیب‌های مهم اجتماعی و فرهنگی باید دیده شود (مقمی[1]، ۲۰۲۳: ۸۴). شهر کهنوج به عنوان یکی از مهمترین شهرهای جنوبی استان کرمان در جنوب شرقی این استان واقع شده و ۸۵ درصد مردم کهنوج به دلیل نداشتن امکانات زیرساختی در حوزه‌های مسکن، آموزش، بهداشت و همچنین چالش‌های اقتصادی نظیر کاهش سطح درآمد کشاورزان و نداشتن فرصت‌های شغلی مناسب زیر خط فقر زندگی می‌کنند و به همین دلیل شدت بروز آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی در این شهر در حد قابل توجهی بالاست و برای کنترل این آسیب های اجتماعی و فرهنگی و بروز چالش و مشکلات در این شهر باید از آموزش و پرورش و در نتیجه مدارس شروع کرد چراکه با توسعه مدارس و توجه روزافزون به بحث آموزش و دانش آموزان می‌توان به کنترل آسیب های اجتماعی و فرهنگی پرداخت. از اینرو پژوهش حاضر سعی دارد تا با یک مطالعه نظام‌مند به بررسی و شناخت آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی در مدارس مقطع متوسطه دوره دوم دخترانه شهر کهنوج بپردازد و به این سوال پاسخ دهد که مدل آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی در مدارس مقطع متوسطه پسرانه شهر بابل کدام است؟

مبانی نظری پژوهش

مفهوم و تعریف آسیب‌های اجتماعی

آسیب‌های اجتماعی به مفهوم رفتاری است که به طریقی با انتظارهای مشترک اعضای یک جا معه سازگاری ندارد و بیشتر افراد آن را ناپسند و نادرست می‌دانند در واقع هر جامعه از اعضای خود انتظا ر دارد از ارزش‌ها و هنجارها تبعیت کنند اما همواره عده‌ای پیدا می‌شوند که پاره‌ای از این ارزش‌ها و هنجارها را رعایت نمی‌کنند، جامعه افرادی که هماهنگ و همساز با ارزش‌ها و هنجارها باشند سازگار یا همنوا و اشخاصی را که بر خلاف آنها رفتار می کنند ناسازگار یا ناهمنوا می‌خواند از میان افراد نابهنجار کسی که رفتار نابهنجارش زودگذر نباشد و دیرگاهی دوام آورد، کجرو یا منحرف نامیده می‌شود و رفتار او را انحراف اجتماعی یا آسیب اجتماعی می‌خوانند. جامعه شناسی و جرم شناسی متوجه آن دسته از نقض هنجارهاست که توسط عده‌ی زیادی از مردم گناه تلقی می‌گردد از این رو انحراف یا آسیب اجتماعی به رفتارهایی اتلاق می‌گردد که هنجارهای اجتماعی را نقض کرده و در نتیجه از نظر تعداد بسیاری از مردم قابل نکوهش است (نریمانی،

[1] - Moqemi

۱۴۰۱: ۱۰). گسترش روزافزون آسیب های اجتماعی (ترک تحصیل، فرار از مدرسه، اعتیاد، سرقت، تشکیل گروه‌های معارض و وندالیسم و...) به ویژه در سال‌های اخیر در بین دانش‌آموزان و همچنین شیوع مفسده‌های آشکار و پنهان، افزایش قابل توجه بزهکاری‌ها و کجروی‌های اجتماعی و آلودگی به مواد مخدر، به ویژه در میان جوانان و نوجوانان جامعه مستلزم تعمق و چاره اندیشی اساسی است (دلینی و همکاران[1]، ۲۰۲۲: ۴۳). دهه ۸۰ نقطه انفجار آسیب‌های اجتماعی است و ما نمی‌توانیم از کاهش یا برطرف کردن این آسیب‌ها صحبت کنیم، زیرا چنین کاری ممکن نیست و تنها راه چاره کنترل این آسیب‌هاست. تمام آسیب‌های اجتماعی میل به گسترش دارند که اگر در شکل ساختاری به صورت جدی قصد پیشگیری داشته باشیم، شاید تا حدودی موفق شویم. بنابراین انجام هرگونه برنامه‌ریزی و فعالیت در راستای کاهش آسیب‌های اجتماعی در بین نوجوانان جامعه از چند جهت ضروری است چرا که از یک طرف با کاهش آسیب‌های اجتماعی، ضریب امنیت اجتماعی بالا رفته، از طرف دیگر سرمایه‌ای که به دلیل افت تحصیلی و فرار از مدرسه هزینه می‌شود، کاهش می یابد، هزینه‌هایی که صرف ایجاد امنیت در جامعه می‌گردد در امر آموزش و تعالی فرهنگی جامعه صرف می‌شود، پس می طلبد تا در راستای شناخت عوامل کنترل کننده و کاهش دهنده آسیب‌های اجتماعی تلاش بیشتری کرد (باکلی و همکاران[2]، ۲۰۲۲: ۴). به طور کلی دو نوع نگرش نسبت به آسیب‌های اجتماعی وجود دارد: یک نگرش که عمدتا متوجه چگونگی جرایم و نفس بزه‌های اجتماعی، شیوع، گستردگی، عمق، شدت و آثار ناصواب آن است. صاحبان چنین نگرشی، بیشترین هم خود را در جهت وضع قوانین گوناگون، ساخت زندان، مبارزه با کجروی‌ها و بالطبع مبارزات مجرمان، به خصوص از طریق زندان صرف می‌کنند. نگرش دیگر معطوف به خصیصه‌ها و توانایی‌های اجتماعی فرد بزهکار است که مرتکب جرم می شود. درواقع در این نوع نگرش محور توجه، انسان‌هایی‌اند که به رغم مشابهت فراوان با بسیاری از همسالان خود از نظر شرایط اقتصادی-اجتماعی، به علل خاصی (عدم آشنایی کافی با مهارت‌های اجتماعی) دچار آسیب‌پذیری اجتماعی می‌گردند؛ صاحبان چنین نگرشی دوست دارند تمام اندیشه و تلاش خود را متوجه شناخت عوامل و رفتارهای آسیب‌زا نمایند و راه حل مسئله را در آموزش و ارتقای سطح آگاهی مهارت‌ها و انطباق پذیری اجتماعی فرد می‌دانند (جلیلی و همکاران، ۱۴۰۲: ۶). بر اساس دو نوع نگرش فوق الذکر می‌توان دو راه حل برای مسئله (کاهش آسیب‌های اجتماعی) مطرح نمود: راه حل اول که اصطلاحا می توان آن را حل کوتاه مدت، سطحی و سخت افزاری نامید، به مواردی چون ساخت زندان، استخدام پلیس بیشتر، تشدید مجازات مجرمان و... به منظور مبارزه با مجرمان تاکید دارد در حالی که راه حل دوم در مقابل راه حل اول قرار دارد و اصطلاحا راه‌حل درازمدت، ریشه‌ای و نرم افزاری نامیده می‌شود به عواملی چون فرهنگ‌سازی، اجتماعی کردن، درونی نمودن ارزش‌ها و هنجارهای جامعه از طریق آموزش مهارت‌های اجتماعی تاکید دارد (هزارجریبی و مرادی‌نژاد، ۱۴۰۳: ۲۵۹).

[1] - Dielini & etal
[2] - Buckley & etal

مفهوم آسیب‌شناسی فرهنگی

معممولا موضوع آسیب‌شناسی فرهنگی و اجتماعی در جامعه‌شناسی برای موقعیتی در جامعه مطرح می‌شود که اجزای جامعه به طورکلی در سازگاری کامل با یکدیگر نباشند. لذا این مفهوم دربرابر مفهوم سلامت و تعادل جامعه به کار می‌رود (بن و همکاران[1]، ۲۰۲۲: ۱۴۶۵). آسیب‌شناسی فرهنگی طبعا به بررسی آفات و آسیب هایی می‌پردازد که رنگ و لعاب فرهنگی دارند، و عناصر شکل دهنده و سازنده عادات، رفتارها و کنش های رایج افراد یک جامعه را تحت تاثیر خود قرار داده اند. آسیب‌هایی این چنین، صرف نظر از میزان تخریب و خسارتی که بر مسائل روبنایی فرهنگ یک ملت یا جامعه وارد می سازند، آن چنان در متن فرهنگ اصیل آن ملت یا جامعه رسوخ می کنند که از درون هسته مقاومت افراد را در برابر مفاسد و آسیب‌های فرهنگی تضعیف و آسیب پذیر می گردانند. این قبیل کنش‌ها رفته رفته نهادینه شده، حکم آداب و سنن حاکم بر جامعه را پیدا می کند، و در نتیجه، به استحاله فرهنگی و سرانجام به شکل گیری فرهنگی از نوع جدید می انجامد که با فرهنگ اولیه و اصیل تفاوت بارز دارد (السعید[2]، ۲۰۲۲: ۲۷۵۵). خطر کم رنگ شدن ارزش‌های والای فرهنگی و یا حتی خطر نابودی فرهنگ اصیل و بنیادین جوامع اسلامی ممکن است از درون و بطن جامعه متوجه ساختار فرهنگی جامعه شود، همان گونه که می تواند از پذیرش و یا آمادگی برای پذیرش ارزش های وارداتی فرهنگ بیگانه ناشی گردد. به هر حال، بحث از عوامل و عناصر آسیب‌رسان فرهنگی و یا بحث از ساختار آسیب‌پذیر فرهنگ به قالب و زمینه آسیب‌شناسی فرهنگی مربوط می‌شود، همان طور که بحث از شیوه‌ها و عوامل مؤثر تهاجم فرهنگی و یا بحث از ریشه‌ها و عوامل زمینه ساز رسوخ فرهنگ وارداتی، در آسیب‌شناسی فرهنگی جای می گیرد (صبوری و باباکشی زاده، ۱۴۰۴: ۵۷۵).

انواع آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی در مدارس

آسیب‌های اجتماعی در مدارس:

۱. انحرافات رفتاری:

این شامل رفتارهایی است که از قوانین و مقررات مدرسه تخطی می کنند، نظیر رفتار غیرمنظم، عدم رعایت احترام به معلمان و همکلاسی‌ها، و مشارکت در فعالیت‌های خشونت‌آمیز.

۲. خشونت و قلدری:

این آسیب‌ها شامل انواع خشونت‌های جسمی، کلامی، روان‌شناختی و سایبری هستند که میان دانش‌آموزان رخ می‌دهند. قلدری به عنوان یک مشکل جدی در مدارس، می‌تواند به آسیب‌های روانی و جسمی در دانش‌آموزان منجر شود (خطیب زاده و بنی هاشمی، ۱۴۰۳: ۳۲۷).

[1] - Bone & etal
[2] - Alsaeed

۳. اعتیاد:

مصرف دخانیات، الکل و مواد مخدر توسط دانش‌آموزان می‌تواند به عنوان یک آسیب جدی تلقی شود و بر سلامت جسمی و روانی آنان تأثیر بگذارد.

٤. انحرافات جنسی:

این شامل رفتارهایی است که با قوانین جنسی و اخلاقی جامعه در تعارض هستند، نظیر آزار جنسی، تجاوز و سایر فعالیت‌های غیرقانونی.

٥. ترک تحصیل و فرار از مدرسه:

این آسیب‌ها معمولاً ناشی از عوامل مختلفی هستند، از جمله مشکلات خانوادگی، مسائل روانی، مشکلات در مدرسه، و همچنین عدم علاقه به تحصیل (پورنصرالله و همکاران، ۱۴۰۰: ۵۸).

آسیب‌های فرهنگی

آسیب‌های فرهنگی در مدارس را به دو دسته اصلی می‌توان تقسیم کرد:

۱. آسیب‌های آموزشی:

-عدم تناسب محتوای آموزشی:

محتوای آموزشی که با فرهنگ‌های مختلف دانش‌آموزان هماهنگ نباشد، می‌تواند باعث عدم فهم و مشارکت فعال آنان در کلاس شود.

- عدم آشنایی معلمان با فرهنگ‌های مختلف:

معلمان باید با فرهنگ‌ها و زبان‌های مختلف دانش‌آموزان آشنا باشند تا بتوانند به طور مؤثر با آنان ارتباط برقرار کنند و نیازهای یادگیری‌شان را برآورده سازند.

- مشکلات یادگیری ناشی از دو زبانه بودن یا لهجه:

دانش‌آموزانی که زبان اصلی‌شان با زبان تدریس متفاوت است یا لهجه‌های متفاوتی دارند، ممکن است در یادگیری دچار مشکل شوند (کاوند و تقی کیا، ۱۴۰۵: ۳۱).

۲. آسیب‌های تربیتی:

- عدم تطابق برنامه‌های تربیتی:

برنامه‌های تربیتی که با فرهنگ‌های مختلف دانش‌آموزان هماهنگ نباشند، ممکن است باعث ایجاد احساس عدم تعلق یا تبعیض در دانش‌آموزان شوند.

- عدم وجود فضایی امن و محترمانه در مدرسه:

نبود فضایی که در آن دانش‌آموزان از هر فرهنگی احساس امنیت و احترام کنند.

- احساس خودکم‌بینی:

ممکن است دانش‌آموزان که احساس می‌کنند فرهنگشان در مدرسه تحسین نمی‌شود، دچار احساس خودکم‌بینی شوند و اعتماد به نفس‌شان آسیب ببیند (ادگار[1]، ۲۰۲۵: ۱۹).

پیشینه پژوهش

- جهانگیرزاده و همکاران (۱۴۰۳) تحقیقی تحت عنوان راهکارهای مقابله با افت تحصیلی ناشی از آسیب‌های اجتماعی انجام دادند. نتایج این تحقیق نشان داد تقویت ارتباط بین مدرسه و خانواده از طریق برگزاری جلسات آموزشی و ارتباط مداوم، به بهبود پشتیبانی خانوادگی و تحصیلی دانش‌آموزان کمک می‌کند. فراهم کردن امکانات آموزشی مانند کتابخانه‌ها، آزمایشگاه‌ها و فضاهای آموزشی می‌تواند به کیفیت تحصیلی و انگیزه دانش‌آموزان کمک کند. آموزش مهارت‌های زندگی نظیر مدیریت استرس، حل مسئله، و ارتباط موثر نیز به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا با چالش‌های اجتماعی و تحصیلی بهتر مواجه شوند. تقویت برنامه‌های حمایتی دولتی مانند بیمه‌های اجتماعی و کمک‌های مالی به خانواده‌های کم‌درآمد، از جمله اقداماتی است که می‌تواند به بهبود وضعیت اجتماعی و اقتصادی خانواده‌ها کمک کرده و در نتیجه، از افت تحصیلی دانش‌آموزان جلوگیری نماید.

- محمودی و دستباز (۱۴۰۳) تحقیقی تحت عنوان نقش نهاد آموزش و پرورش در پیشگیری از انحرافات و آسیب های اجتماعی دانش آموزان انجام دادند. نتایج این تحقیق نشان داد آموزش و پرورش در راستای مدیریت آسیبهای اجتماعی برنامه های گوناگونی را در مدارس اجرا می کند که رویکرد اصلی آن پیشگیری اولیه است و به شیوه های مختلف آموزشی، فرهنگی و توسعه ای مانند جشنواره ها و برگزاری کارگاه های آموزشی و تربیتی اجرا می شود. این پژوهش به روش مروری و با استفاده از ابزار اسنادی و کتابخانه ای گردآوری شده است. شواهد نشان داده که نقش نهاد آموزشی کشور در کنترل عوامل آسیب زا در جامعه موثر است.

- شکوهیان یزدی (۱۴۰۴) تحقیقی تحت عنوان تحلیل نقش نظام تعلیم و تربیت با تاکید بر درس تاریخ در پیشگیری از آسیب های فرهنگی نسل جوان انجام داد. نتایج این تحقیق نشان داد آموزش تاریخ «چنانچه به‌صورت عمیق» مفهومی و انتقادی ارائه شود می‌تواند زمینه‌ساز تقویت آگاهی تاریخی «حس تعلق اجتماعی و مقاومت فرهنگی در برابر تهدیدهای فرهنگی بیرونی» باشد. همچنین توجه به اصلاح محتوای کتاب‌های درسی «توانمندسازی معلمان و به کارگیری روش‌های نوین تدریس» از جمله عوامل موثر در بهره‌برداری حداکثری از ظرفیت درس تاریخ در راستای صیانت فرهنگی از نسل جوان است. این پژوهش بر اهمیت بازنگری در رویکردهای آموزشی تاکید دارد تا نظام تعلیم و تربیت بتواند نقشی پیشگیرانه، آگاه‌ساز و هویت‌ساز در برابر آسیب‌های فرهنگی ایفا کند.

[1] - Edgar

- مقمی[1] (۲۰۲۳) تحقیقی تحت عنوان تأثیر متقابل آسیب‌های اجتماعی و آموزش: به سوی پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی انجام داد. نتایج این تحقیق نشان داد آموزش و پرورش تأثیر بسزایی در پیشگری از آسیب های اجتماعی دارد.

- مارسینی و همکاران[2] (۲۰۲۳) تحقیقی تحت عنوان عوامل خطر و محافظت‌کننده خودکشی در مدرسه: یک مدل فرهنگی از عوامل خطر و محافظت‌کننده خودکشی در مدارس انجام دادند. نتایج این تحقیق نشان داد ایجاد روابط با جامعه مدرسه و تقویت حس امنیت برای دانش‌آموزان، لزوم رویکرد پیشگیری و مداخله خودکشی مبتنی بر مدرسه با ملاحظات فرهنگی، و اهمیت ارتباط دانش‌آموزان و خانواده‌ها با ارائه دهندگان خدمات به روش‌های حساس به فرهنگ و آگاهانه تأکید دارند.

- سسیلیا و همکاران[3] (۲۰۲۴) تحقیقی تحت عنوان مداخلات ساختاری کاهش آسیب‌ها و ارتقای قابلیت های دخترانی که پیچیدگی‌های متعددی را تجربه می‌کنند انجام دادند. نتایج این تحقیق نشان داد بیشتر مداخلات موجود برای این گروه بر سطح خرد/روانشناختی سلامت، خطرات مرتبط با خشونت جنسی و مداخلات مبتنی بر رفتار تمرکز دارند که به ریشه‌های پیچیدگی در زندگی آنها نمی‌پردازند. مطالعه‌ی هدفمند ما برای شناسایی مداخلات ساختاری انجام شد، مداخلاتی که زمینه‌های محیطی تولید و بازتولید سلامت را بهبود می‌بخشند و برای دختران به حاشیه رانده شده در سراسر جهان وجود دارند و ارزیابی شده‌اند.

روش پژوهش

این پژوهش از نظر هدف کاربردی و مبتنی بر مطالعات کیفی، استراتژی مورد نظر اکتشافی، و روش مورد نظر تحلیل مضمون می‌باشد. جامعه پژوهش شامل ۱۸ نفر از مدیران و خبرگان حوزه آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی در مدارس اعضاء هیأت علمی، مدیران، معاونین و معلمان مدارس مقطع متوسطه پسرانه شهر بابل بودند. در پژوهش حاضر با توجه به اهداف موردنظر از مصاحبه‌های عمیق و نیمه ساختار یافته و بررسی متون برای جمع‌آوری داده‌ها استفاده شده است. برای ثبت مصاحبه‌ها از نکته برداری به صورت همزمان استفاده شده و سعی بر این بود که بلافاصله بعد از اتمام هر مصاحبه ثبت آنها انجام و برای اطمینان از صحت انتقال اطلاعات، با مرور چند باره گفتگوها، تحلیل و بررسی دقیق‌تری نسبت به دیدگاه‌های طرح شده مصاحبه شوندگان انجام شود. همچنین از روش نمونه‌گیری غیراحتمالی و هدفمند برای انتخاب متون مرتبط و همچنین مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته استفاده شد و تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت. برای تأمین روایی و پایایی از روش گوبا و لینکلن[4] (۱۹۸۰) استفاده شد. آنها چهار معیار «قابلیت اعتبار، قابلیت انتقال، قابلیت اتکا و قابلیت تأیید» را به منظور ارزیابی دقت علمی پژوهش مدنظر قرار داده‌اند (دانایی فرد و همکاران، ۱۳۹۶). در زمینه قابلیت اعتبار، از روش

[1] - Moqemi
[2] - Marraccini & etal
[3] - Cecilia & etal
[4] - Guba & Lincoln

کنترل اعضاء استفاده شد. در زمینه قابلیت انتقال، یافته‌ها در اختیار متخصصین قرار داده شد. در زمینه قابلیت اتکا (قابلیت اطمینان) از روش توافق بین کدگذاران استفاده شد و در زمینه قابلیت تأیید، از مرور و بازخورد همتایان بهره گرفته شد. برای اطمینان از نحوه کدگذاری‌ها از چهار نفر ارزشیاب جهت کدگذاری مجدد یافته‌ها استفاده شد که به منظور تایید از روش اسکات (۲۰۱۲) استفاده شد که در این پژوهش میزان توافق بین ارزشیابان عدد ۸۱/۱۱ بدست آمد که نشان دهنده ۸۱ درصد توافق بین ارزشیابان در کدگذاری‌ها بود. داده‌های حاصل از تحقیق به‌وسیله نرم‌افزار NVIVO ویراست ۱۱ و نرم افزار Maxqda 2020 مورد تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها

در ابتدا جدول جمعیت شناختی مربوط به مشارکت‌کنندگان ارائه می‌گردد.

جدول(۱): مشخصات مشارکت کنندگان در مصاحبه

ردیف	خبره مورد بررسی	جنسیت	سن	سابقه کاری (سال)	تحصیلات	تخصص
۱	عضو هیات علمی دانشگاه	مرد	۴۸	۲۲	دکتری جامعه‌شناسی	**جامعه‌شناسی آموزش و فرهنگ**
۲	عضو هیات علمی دانشگاه	زن	۵۲	۲۵	دکتری روانشناسی	**روانشناسی اجتماعی و آسیب‌ها**
۳	عضو هیات علمی دانشگاه	مرد	۴۵	۱۸	دکتری جامعه‌شناسی	**آسیب‌های اجتماعی**
۴	عضو هیات علمی دانشگاه	زن	۵۰	۲۰	دکتری روانشناسی بالینی	**روانشناسی فرهنگی**
۵	عضو هیات علمی دانشگاه	مرد	۴۷	۲۳	دکتری جامعه‌شناسی	**جامعه‌شناسی شهری**
۶	عضو هیات علمی دانشگاه	زن	۴۹	۱۹	دکتری روانشناسی	**روانشناسی تربیتی**
۷	مدیر آموزش و پرورش	مرد	۵۵	۲۷	کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی	**مدیر آموزش و پرورش**
۸	معاون آموزش و پرورش	زن	۴۶	۱۷	کارشناسی ارشد روانشناسی	**معاون آموزش متوسطه**
۹	معاون آموزش و پرورش	مرد	۵۱	۲۴	دکتری مدیریت	**معاون آموزش ابتدایی**
۱۰	کارشناس آموزش و پرورش	مرد	۴۸	۲۰	کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی	**کارشناس امور فرهنگی**

۱۱	کارشناس آموزش و پرورش	زن	۴۳	۱۶	کارشناسی ارشد مدیریت	**کارشناس امور فرهنگی**
۱۲	کارشناس آموزش و پرورش	مرد	۵۳	۲۶	دکتری آموزش و پرورش	**کارشناس امور فرهنگی**
۱۳	صاحب‌نظر حوزه آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی	مرد	۵۸	۳۰	دکتری جامعه‌شناسی	**متخصص آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی**
۱۴	صاحب‌نظر حوزه آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی	زن	۴۴	۱۸	دکتری روانشناسی	**متخصص آسیب‌های فرهنگی**
۱۵	صاحب‌نظر حوزه آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی	مرد	۴۹	۲۱	دکتری جامعه‌شناسی	**پژوهشگر مسائل اجتماعی**
۱۶	صاحب‌نظر حوزه آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی	زن	۵۱	۲۳	دکتری روانشناسی اجتماعی	**متخصص مطالعات فرهنگی**
۱۷	صاحب‌نظر حوزه آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی	مرد	۴۷	۱۹	کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی	**مشاور آسیب‌های اجتماعی**
۱۸	صاحب‌نظر حوزه آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی	زن	۴۶	۱۷	دکتری روانشناسی	**متخصص پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی**

در پاسخ به سؤال تحقیق۶ مضمون (فراگیر)، ۲۸ مضمون سازمان‌دهنده و ۲۴۰ کد اولیه بدست آمد که در جدول زیر ارائه شده است:

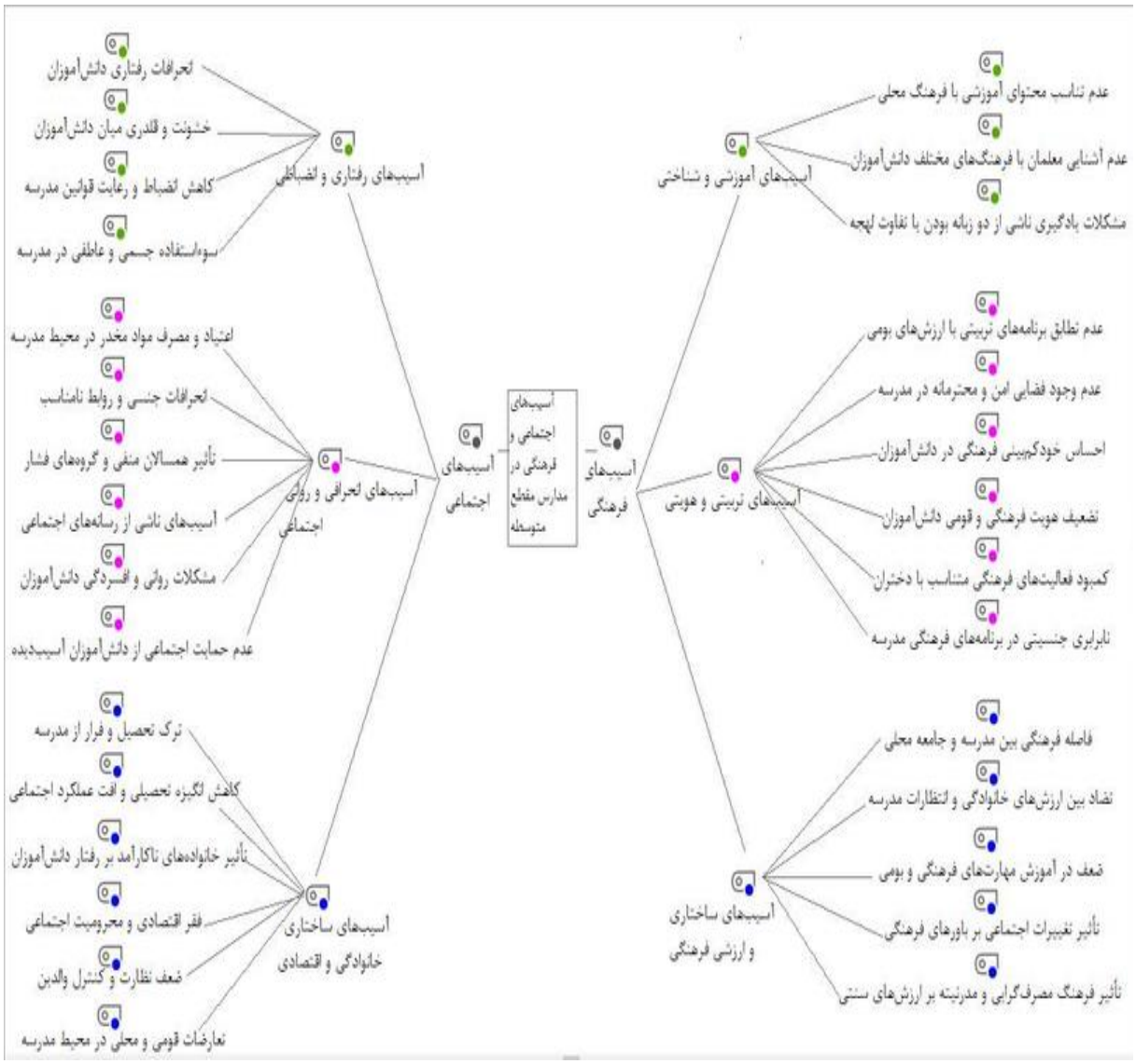
جدول شماره(۲): تحلیل مضامین سه‌گانه مربوط به مدل آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی در مدارس

ردیف	بعد پژوهش	مضامین فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده
۱	آسیب‌های اجتماعی	آسیب‌های رفتاری و انضباطی	**انحرافات رفتاری دانش‌آموزان**
۲			**خشونت و قلدری میان دانش‌آموزان**
۳			**کاهش انضباط و رعایت قوانین مدرسه**
۴			**سوءاستفاده جسمی و عاطفی در مدرسه**
۵			**اعتیاد و مصرف مواد مخدر در محیط مدرسه**

۶		آسیب‌های انحرافی و روانی- اجتماعی	**انحرافات جنسی و روابط نامناسب**
۷			**تأثیر همسالان منفی و گروه‌های فشار**
۸			**آسیب‌های ناشی از رسانه‌های اجتماعی**
۹			**مشکلات روانی و افسردگی دانش‌آموزان**
۱۰			**عدم حمایت اجتماعی از دانش‌آموزان آسیب‌دیده**
۱۱		آسیب‌های ساختاری- خانوادگی و اقتصادی	**ترک تحصیل و فرار از مدرسه**
۱۲			**کاهش انگیزه تحصیلی و افت عملکرد اجتماعی**
۱۳			**تأثیر خانواده‌های ناکارآمد بر رفتار دانش‌آموزان**
۱۴			**فقر اقتصادی و محرومیت اجتماعی**
۱۵			**ضعف نظارت و کنترل والدین**
۱۶			**تعارضات قومی و محلی در محیط مدرسه**
۱۷	آسیب‌های فرهنگی	آسیب‌های آموزشی و شناختی	**عدم تناسب محتوای آموزشی با فرهنگ محلی**
۱۸			**عدم آشنایی معلمان با فرهنگ‌های مختلف دانش‌آموزان**
۱۹			**مشکلات یادگیری ناشی از دو زبانه بودن یا تفاوت لهجه**
۲۰		آسیب‌های تربیتی و هویتی	**عدم تطابق برنامه‌های تربیتی با ارزش‌های بومی**
۲۱			**عدم وجود فضایی امن و محترمانه در مدرسه**
۲۲			**احساس خودکم‌بینی فرهنگی در دانش‌آموزان**
۲۳			**تضعیف هویت فرهنگی و قومی دانش‌آموزان**
۲۴			**کمبود فعالیت‌های فرهنگی متناسب با دختران**
۲۵			**نابرابری جنسیتی در برنامه‌های فرهنگی مدرسه**
۲۶		آسیب‌های ساختاری و ارزشی فرهنگی	**فاصله فرهنگی بین مدرسه و جامعه محلی**
۲۷			**تضاد بین ارزش‌های خانوادگی و انتظارات مدرسه**
۲۸			**ضعف در آموزش مهارت‌های فرهنگی و بومی**
۲۹			**تأثیر فرهنگ مصرف‌گرایی و مدرنیته بر ارزش‌های سنتی**
۳۰			**تأثیر تغییرات اجتماعی بر باورهای فرهنگی**

پس از طی مراحل اختصاص کُدهای‌اولیه به پاره‌گفتارهای مشارکت‌کنندگان، اختصاص کُدهای اولیه به پاره گفتارهای استخراج‌شده، ادغام کُدهای اولیه و استخراج مضمون‌های پایه، دسته‌بندی مضمون‌های پایه به مضمون‌های سازمان‌دهنده، دسته‌بندی مضمون‌های سازمان‌دهنده به مضمون فراگیر و تدوین نهایی مضمون‌های و ارائه بازخورد به مشارکت‌کنندگان، بازبینی و موضع‌گیری پژوهشگر، مدل نهایی پژوهش که از نرم‌افزار مکس‌کیودا به دست آمده در شکل (۱) مدل پژوهش

ارائه شده است. نتایج نشان داد مفاهیم استخراج‌شده مربوط به آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی در مدارس شامل ۲۴۰ کُد اولیه، ۳۰ مضمون سازمان‌دهنده و ۶ مضمون فراگیر می‌باشد.

شکل (۱): مدل نهایی پژوهش به دست آمده از نرم‌افزار مکس‌کیودا

بحث و نتیجه گیری

آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی دانش آموزان در ایران و راه‌های مقابله با آن‌ها از مهم‌ترین دغدغه‌هایی هستند که باید مورد توجه هر نظام حکومتی قرار گیرند. افزایش رفتارهای مرتبط با آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی دانش آموزان در جامعه در میان کودکان و نوجوانان، نیاز به اقدامات تخصصی مقابله و پیش‌گیری در مدارس را افزایش داده است.آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی از مشکلاتی است که ممکن است کودکان و نوجوانان بسیاری را درگیر کند که این آسیب‌ها منجر به ضررهای سنگین عاطفی و مالی می‌شوند. از آن جایی که دختران نوجوان که سن پایینی داشته و تجربه کافی ندارند در مقایسه با

سایر گروه های سنی دیگر در مقابل آسیب های اجتماعی و فرهنگی آسیب پذیرتر هستند. در صورتی که دختران نوجوان چه در خانه و چه در مدرسه در معرض خشونت قرار بگیرند، در سلامت روان آنها تأثیرات منفی بلندمدتی می گذارد. دوران نوجوانی به ویژه ۱۳ تا ۱۹ سالگی از پر چالش ترین سنین برای نوجوانان و مخصوصاً دختران مطرح می‌شود، در این سنین دختران تغییرات هورمونی، بلوغ، فشارهای خانوادگی و مدرسه را به صورت همزمان تجربه خواهند کرد و عدم توجه والدین در خانه و معلمان در مدرسه به این دختران دانش آموز می تواند موجبات آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی زیادی را برای آنها و در نتیجه مشکلات و چالش های عظیمی برای خانواده ها و جامعه به وجود بیاورد. در حال حاضر بیشترین آسیب‌های اجتماعی کشور اعتیاد، طلاق، فساد اخلاقی، خشونت خانگی، فرار از خانه، فاصله‌ی بین نسل‌ها و شکاف اجتماعی هستند. هم‌چنین احساس امنیت و اعتماد افراد جامعه نیز نکته‌ی بسیار مهمی است که در بررسی آسیب‌های اجتماعی باید به آن‌ها توجه داشت. فاکتورهای اجتماعی، عاطفی و رفتاری همگی بر میزان استرس دانش آموزان موثر هستند و در وقوع آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی دانش آموزان تاثیر بسزایی دارند. یکی از مشکلات حائز اهمیت در میان آسیب‌های اجتماعی، افزایش رو به رشد مصرف مواد مخدر در میان دانش‌آموزان می‌باشد. به طور به خصوص در میان کودکانی که دارای معلولیت هستند و دانش‌آموزانی که در محیط‌هایی زندگی می کنند که به علت فقر تحصیل آن‌ها اولویت محسوب نمی‌شود، مصرف مواد مخدر مشکل جدی محسوب می‌شود. تحصیل خانواده‌های ساکن در این محیط‌ها، در پایه‌گذاری شرایط ضروری جهت سازماندهی و پایدارکردن رفتارهای مناسب و سالم تأثیر چندانی ندارد. بیشتر مسئولیت‌ها در فرآیند بهبود وضعیت تحصیلی دانش‌آموزان و مقابله با آسیب‌های اجتماعی دانش آموزان بر دوش مدارس می‌باشد. در کنار خانواده‌ی ناتوان، مادران نابالغ، توجه ناکافی به ضرورت تحصیل، مراقبت نامناسب از کودکان، رفتار بسیار خشن و اجتماع گریزانه، نرخ بالای جرائم و بی‌اهمیتی به ضرورت برنامه‌ریزی و رسیدن به اهداف همگی در ایجاد آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی دانش آموزان نقش ایفا می کنند.

با توجه به بررسی مصاحبه‌ها، مفاهیم‌استخراج شده شامل ۴۶۰ مضمون پایه، ۳۰ مضمون سازمان‌دهنده و ۶ مضمون فراگیر می‌باشد که تشکیل‌دهنده مدل آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی در مدارس مقطع متوسطه دوره دوم دخترانه شهر کهنوج هستند.

مضمون فراگیر آسیب‌های رفتاری و انضباطی که شامل مضامین‌سازمان‌دهنده (انحرافات رفتاری دانش‌آموزان، خشونت و قلدری میان دانش‌آموزان، کاهش انضباط و رعایت قوانین مدرسه، سوءاستفاده جسمی و عاطفی در مدرسه) می‌باشند.

مضمون فراگیر آسیب‌های انحرافی و روانی-اجتماعی که شامل مضامین سازمان دهنده (اعتیاد و مصرف مواد مخدر در محیط مدرسه، انحرافات جنسی و روابط نامناسب، تأثیر همسالان منفی و گروه‌های فشار، آسیب‌های ناشی از رسانه‌های اجتماعی، مشکلات روانی و افسردگی دانش‌آموزان، عدم حمایت اجتماعی از دانش‌آموزان آسیب‌دیده) می باشند.

مضمون فراگیر آسیب‌های ساختاری-خانوادگی و اقتصادی که شامل مضامین سازمان دهنده (ترک تحصیل و فرار از مدرسه، کاهش انگیزه تحصیلی و افت عملکرد اجتماعی، تأثیر خانواده‌های ناکارآمد بر رفتار دانش‌آموزان، فقر اقتصادی و محرومیت اجتماعی، ضعف نظارت و کنترل والدین، تعارضات قومی و محلی در محیط مدرسه) می باشند.

مضمون فراگیر آسیب‌های آموزشی و شناختی که شامل مضامین سازمان‌دهنده (عدم تناسب محتوای آموزشی با فرهنگ محلی، عدم آشنایی معلمان با فرهنگ‌های مختلف دانش‌آموزان، مشکلات یادگیری ناشی از دو زبانه بودن یا تفاوت لهجه) می باشند.

مضمون فراگیرآسیب‌های تربیتی و هویتی که شامل مضامین سازمان دهنده (عدم تطابق برنامه‌های تربیتی با ارزش‌های بومی، عدم وجود فضایی امن و محترمانه در مدرسه، احساس خودکم‌بینی فرهنگی در دانش‌آموزان، تضعیف هویت فرهنگی و قومی دانش‌آموزان، کمبود فعالیت‌های فرهنگی متناسب با دختران، نابرابری جنسیتی در برنامه‌های فرهنگی مدرسه) می باشد.

مضمون فراگیر آسیب‌های ساختاری و ارزشی فرهنگی که شامل مضامین سازمان دهنده (فاصله فرهنگی بین مدرسه و جامعه محلی، تضاد بین ارزش‌های خانوادگی و انتظارات مدرسه، ضعف در آموزش مهارت‌های فرهنگی و بومی، تأثیر فرهنگ مصرف‌گرایی و مدرنیته بر ارزش‌های سنتی، تأثیر تغییرات اجتماعی بر باورهای فرهنگی) می باشند.

نتایج حاصل از این یافته با نتایج پژوهش‌های پورنصرالله و همکاران (۱۴۰۰)، نریمانی(۱۴۰۱)، رضوی صدر و همکاران (۱۴۰۳)، چوپانی (۱۴۰۳)، محمودی و دستباز (۱۴۰۳)، متیو و همکاران (۲۰۲۱)، مقمی (۲۰۲۳)، مارسینی و همکاران (۲۰۲۳)، ادگار (۲۰۲۵) همخوان و همسو می باشد.

در تبیین و توجیه این سؤال می‌توان گفت دسترسی آسان به فضای مجازی در طی سال‌های اخیر برای دانش‌آموزان باعث ایجاد آسیب‌های اجتماعی فرهنگی نوظهور در میان آنان شده است. شواهد پژوهش‌های این حوزه نشان می‌دهد میزان «رفتارهای پرخطر» و «آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی» در میان دانش‌آموزان رو به افزایش بوده است. اگر علل و عوامل این رفتارها به‌خوبی شناخته نشود و برنامه‌های مبتنی‌بر شواهد برای مراقبت اجتماعی از دانش‌آموزان در دستور کار قرار نگیرد، نه‌تنها دانش‌آموزان در معرض آسیب‌های متعدد قرار می‌گیرند، بلکه کارکرد مدارس مختل و دانش‌آموزان در معرض آسیب قرار می‌گیرند و انواع هزینه‌ها به جامعه تحمیل می‌شود. ازسوی‌دیگر مدارس به‌عنوان بستر برنامه‌های پیشگیری از این آسیب‌ها شناخته شده‌اند؛ چراکه آنان به جمعیتی گسترده از دانش‌آموزان، والدین و کارکنان مدرسه دسترسی دارند. همچنین مدارس کارآمدترین و نظام‌مندترین ابزارهای موجود برای ارتقای سلامت فیزیکی، روانی و اجتماعی کودکان را در اختیار دارند. این گزارش به‌عنوان بخشی از سلسله گزارش‌های «آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی دانش‌آموزان»، به بررسی علل این آسیب‌ها و راهبردها و برنامه‌ها برای پیشگیری، کنترل و کاهش آنها با مرور تجارب جهانی پرداخته شده است.

نتایج نشان می‌دهد مضامین فراگیر «آسیب‌های رفتاری و انضباطی»، «آسیب‌های انحرافی و روانی-اجتماعی»، «آسیب‌های ساختاری-خانوادگی و اقتصادی»، «آسیب‌های آموزشی و شناختی»، «آسیب‌های تربیتی و هویتی»، «آسیب‌های ساختاری و ارزشی فرهنگی» تشکیل‌دهنده مدل آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی در مدارس مقطع متوسطه دوره دوم دخترانه شهر کهنوج می‌باشند.

نتایج حاصل از این یافته با نتایج پژوهش‌های ریگی و ریگی کوته (۱۴۰۲)، موسوی و همکاران (۱۴۰۲)، شیروانی و همکاران (۱۴۰۳)، شجاعی و همکاران (۱۴۰۳)، جهانگیرزاده و همکاران (۱۴۰۳)، محمودی و همکاران (۲۰۲۳)، سسیلیا و همکاران (۲۰۲۴) همخوان و همسو می باشد.

در تبیین و توجیه این سؤال می‌توان گفت آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی و خطرپذیری که ماهیت، نوع، شدت و روش ارتکاب انحرافات در میان دانش‌آموزان پیچیده شده و روند افزایشی داشته است. عوامل خانوادگی، نظیر فرایند ناقص جامعه‌پذیری در خانواده، کنترل ضعیف خانوادگی، روابط سرد عاطفی بین اعضای خانواده، گسیختگی خانوادگی، شکاف نسلی بین فرزندان و غیره هستند و فعالیت‌های ترویجی و فرهنگی، در کنار فعالیت‌های آموزشی و مراقبتی، از مهم‌ترین راهکارها برای پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی در سطح مدارس است که می‌تواند موجب ارتقاء آگاهی عمومی و بهبود نگرش‌ها در زمینه عوامل مخاطره‌آمیز کودکان و نوجوانان و چگونگی محافظت از ایشان شود. جلوگیری از علل و عوامل و بروز این آسیب‌ها به برنامه‌ریزی نهادهای مرتبط با کودکان و نوجوانان در آموزش‌وپرورش نیاز دارد. تدوین پیش‌نویس سند پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی دانش‌آموزان شاید با همین احساس مسئولیت شکل گرفت. یکی از راه‌های پیش‌بینی شده در این سند آموزش اصول مهارت‌های زندگی در مدرسه و توسط معلمان است. بیشتر تحقیقات حاکی از آن هستند که آگاهی از مهارت‌های زندگی و آموزش آن در پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی نقش مهمی دارد.

نتایج نشان می‌دهد مضمون فراگیر «آسیب‌های انحرافی و روانی-اجتماعی» با وزن نسبی (۰/۱۴۳) در رتبه اول، مضمون فراگیر «آسیب‌های ساختاری-خانوادگی و اقتصادی» با وزن نسبی (۰/۱۳۷) در رتبه دوم و مضمون فراگیر «آسیب‌های تربیتی و هویتی» با وزن نسبی (۰/۱۱۵) در رتبه سوم اهمیت مدل آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی در مدارس مقطع متوسطه دوره دوم دخترانه شهر کهنوج قرار دارند.

نتایج حاصل از این یافته با نتایج پژوهش‌های فردوسی و آقاپور (۱۳۹۱)، حسینی سنگریزه و نیاز آذری (۱۳۹۸)، ژیان باقری و خوجیف (۱۳۹۹)، پورنصرالله و همکاران (۱۴۰۰)، ارباب (۱۴۰۴)، شکوهیان یزدی (۱۴۰۴)، متیو و همکاران (۲۰۲۱)، مقمی (۲۰۲۳)، مارسینی و همکاران (۲۰۲۳) همخوان و همسو می باشد.

در تبیین و توجیه این سؤال می‌توان گفت در عصر جدید، مدرسه و دانشگاه به‌عنوان عامل اصلی تعیین‌کننده وضعیت اقتصادی و اجتماعی تبدیل شده‌اند. صرف‌نظر از پیشینه اجتماعی یا اقتصادی، اکثر کودکان با این باور بزرگ می‌شوند که

آموزش کلید موفقیت است. بااین‌حال، بسیاری از آنها استانداردهای قابل قبول پیشرفت مدرسه را برآورده نمی‌کنند و ناکام می‌مانند. ناکامی در مدرسه اغلب می‌تواند منجر به الگوی شکست مزمن شود؛ همچنین ناکامی در مدرسه قوی‌ترین پیش‌بینی‌کننده بزهکاری نسبت به طبقه اقتصادی، زمینه‌های نژادی و قومی و رابطه با گروه‌های همسالان است. همچنین سال‌های اول زندگی باید با توجه و مراقبت همراه باشد. کودکان و نوجوانان در این سال‌ها باید مهارت‌های مختلفی را بیاموزند. مراقبت از آنها و یاد گرفتن مهارت‌ها باعث تاب‌آوری آنها می‌شود و تاب‌آوری به‌نوبه خود باعث می‌شود آنها در برابر ناملایمات زندگی نه‌تنها آسیب نبینند، بلکه ظرفیت‌هایشان را ارتقادهند. همچنین کیفیت نهادهای جامعه‌پذیری آنها نظیر خانواده و مدرسه باید خوب باشد تا باعث تقویت روابط و پیوندها، دل‌بستگی و خودکنترلی شوند. اگر موارد نام‌برده حضور داشته باشند دروازه‌ای برای موفقیت در سال‌های بعد هستند و غیاب آنها دروازه‌ای برای انواع مختلف ناکامی‌ها و آسیب‌هاست. از این دریچه است که پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی در این دوره حائز اهمیت می‌شود. یکی از محدودیت‌های متداول در تحقیقاتی که مشارکت‌کنندگان آن مدیران و کارشناسان است، به‌ویژه پژوهش‌هایی که به روش کیفی انجام می‌شود، گرفتاری‌های شغلی این افراد و مشکلات مربوط به تنظیم زمان مصاحبه است. در این پژوهش نیز تغییر زمان انجام مصاحبه و هماهنگی مجدد آن‌ها بارها اتفاق افتاد و این امر، بر زمان‌بندی کار اثر نامطلوبی می‌گذارد. مهم‌ترین محدودیت این پژوهش، کمبود منابع علمی مناسب داخلی مرتبط در زمینه مدل آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی در مدارس و نیز پیش‌بینی عدم دسترسی راحت و آسان به نمونه آماری پژوهش و به دست آوردن برخی اطلاعات. مدیران مدارس پسرانه مقطع متوسطه از طریق نشان دادن تأثیرات مخرب دوستان نالایق و ناشایست و چگونگی قطع ارتباط با آنان، آموزش مهارت های زندگی نظیر دوستیابی و خودشناسی و کشف خود در محتوای آموزشی، اجازه‌ی ابراز وجود به دانش آموزان از طریق دادن مسئولیت و استفاده از دیدگاه‌های آنان در مدرسه، و نیز تقویت عزت نفس و احترام دانش آموزان توسط معلم از بروز آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی در مدارس جلوگیری نمایند.

منابع

ارباب، گل‌ثنا. (۱۴۰۴). اشتغال و کارآفرینی اجتماعی برای سرپرست خانوار و راهکارهای کاهش آسیب‌های اجتماعی در شهرستان سراوان. *فصلنامه مطالعات مدیریت و کارآفرینی*، (۵۱)، ۷۴–۹۰.

پورنصرالله، صفدر، بهرامی، شهاب، و عیدی، حسین. (۱۴۰۰). الگوی راهکارهای کاهش آسیب‌های اجتماعی در دانش‌آموزان با تأکید بر اوقات فراغت از دید معلمان ورزش و مدیران مدارس با رویکرد آمیخته. *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*، ۲۰(۷۹)، ۵۵–۷۲.

جلیلی، فاطمه، منادی، مرتضی، و کریمی، حسین. (۱۴۰۲). الگوی ذهنی متخصصان روان‌شناسی و جامعه‌شناسی در خصوص علل و آسیب‌های فرهنگی کودک‌همسری در دختران. *فصلنامه روان‌شناسی فرهنگی زن*، (۵۶)، ۴–۱۵.

جهانگیرزاده، فاطمه، و حسینی معظم کوه کمر، سمیه سادات. (۱۴۰۳). راهکارهای مقابله با افت تحصیلی ناشی از آسیب‌های اجتماعی. *مجموعه مقالات همایش ملی علوم انسانی با رویکرد نوین*، ۵۳۰۰–۵۳۱۱.

چوپانی، آمنه. (۱۴۰۳). فرآیند برنامه‌های پیشگیری کنترل و کاهش آسیب‌های اجتماعی در بین دانش‌آموزان با محوریت هویت و امید. *فصلنامه مطالعات روان‌شناسی و علوم تربیتی*، (۸۲)، ۸۱–۸۹.

حسینی سنگریزه، اکرم، و نیاز آذری، کیومرث. (۱۳۹۸). ارائه مدل توانمندسازی مدارس با تاکید بر نظام مراقبت اجتماعی دانش‌آموزان (یک مطالعه ترکیبی). *فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی و فرهنگی*، ۸(۳)، ۱۱۳–۱۴۹.

خطیب‌زاده، سمیرا، و بنی‌هاشمی، سید محسن. (۱۴۰۳). بررسی وضعیت خانواده ایرانی در فضای مجازی: مطالعه صفحات اینستاگرامی با رویکرد روابط والدین با فرزندان. *فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی*، (۵۱)، ۳۲۵–۳۷۴.

رضوی صدر، حسن، میرحسینی، زهره، اباذری، زهرا، و سپهر، فرشته. (۱۴۰۳). آسیب‌شناسی فرهنگی و اجتماعی مطالعه دانش‌آموزان در استان تهران. *پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۱۴(۲)، ۷۹–۹۶.

شجاعی، لیلا، حجازی، سید ناصر، و ایدر، نبی‌اله. (۱۴۰۳). تبیین جامعه‌شناختی اثرپذیری نگرش به آسیب‌های اجتماعی براساس مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی (مطالعه موردی: دانش‌آموزان دختر دوره دوم متوسطه شهر بیرجند). *فصلنامه اسلام و مطالعات اجتماعی*، (۴۶)، ۱۸۶–۲۲۴.

شکوهیان یزدی، احمد. (۱۴۰۴). تحلیل نقش نظام تعلیم و تربیت با تاکید بر درس تاریخ در پیشگیری از آسیب‌های فرهنگی نسل جوان. *فصلنامه تحقیقات راهبردی در تعلیم و آموزش و پرورش*، (۴۴)، ۸۵۷–۸۷۰.

شیروانی، ابراهیم، علوی، زهرا، شهیدی زندی، حامد، و اسدی به‌ریسی، محمد. (۱۴۰۳). واکاوی کیفی آسیب‌های اجتماعی (اعتیاد، روابط قبل از ازدواج، نزاع خیابانی و سرقت) در دانش‌آموزان متوسطه شهر صدرا. *فصلنامه مطالعات روان‌شناسی و علوم تربیتی*، (۸۲)، ۵۱۱–۵۲۳.

صبوری، فرزانه، و باباکشی‌زاده، پری. (۱۴۰۴). بررسی تطبیقی آسیب‌های فرهنگی در زندگی به سبک اسلامی و غربی. *فصلنامه مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی*، (۸۲)، ۵۷۳–۵۸۳.

فردوسی، طیبه، و آقاپور، سید مهدی. (۱۳۹۱). آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی دانشجویان دانشگاه‌ها (با تأکید بر دختران دانشجو). *فصلنامه زن در فرهنگ و هنر*، ۴(۳)، ۲۵–۴۵.

کاوند، رضا، و تقی‌کیا، فاطمه. (۱۴۰۵). پدیدارشناسی تجربه‌زیسته مشاوران مدارس دوره دوم متوسطه از آسیب‌های فرهنگی–اجتماعی ناشی از فضای مجازی در دانش‌آموزان. *شناخت، رفتار، یادگیری*، ۳(۲)، ۲۹–۴۶.

محمودی، منصور، و دستباز، ایران. (۱۴۰۳). نقش نهاد آموزش و پرورش در پیشگیری از انحرافات و آسیب‌های اجتماعی دانش‌آموزان. *فصلنامه آفاق علوم انسانی*، (۸۶)، ۷۱–۸۴.

ملازهی، عابده، و بلاغت، سیدرضا. (۱۴۰۳). تبیین فلسفی نقش آموزش و پرورش در کاهش آسیب‌های اجتماعی از نظر مدیران و معلمان شهرستان کنارک. *فصلنامه مطالعات روان‌شناسی و علوم تربیتی*، (۷۳)، ۴۴۱–۴۵۶.

موسوی، سیده فاطمه، شایگان، فریبا، و علیمردانی، اکرم. (۱۴۰۲). مطالعه تطبیقی الگوهای مشارکت پلیس–مدرسه در پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی: با نگاهی به جایگاه پلیس زن. *فصلنامه پلیس زن*، (۳۸)، ۷۳–۹۸.

مهرجو، مهشید، نخعی، نوذر، و نوریان، محمد. (۱۴۰۳). الگوی برنامه درسی پیش‌دبستانی با رویکرد توانمندسازی در مقابل آسیب‌های اجتماعی. *فصلنامه علوم روانشناختی*، (۱۳۷)، ۱۰۵۷–۱۰۸۴.

نریمانی، ولی. (۱۴۰۱). بررسی آسیب‌های فرهنگی–اجتماعی دانش‌آموزان دختر و پسر مقطع متوسطه دوم شهرستان دورود. *فصلنامه روانشناسی و علوم تربیتی در هزاره سوم*، (۲۱)، ۸–۱۸.

هزارجریبی، جعفر، و مرادی‌نژاد، الهام. (۱۴۰۳). صدای فقر همه گستر در جامعه؛ فراترکیب مطالعات فقر در ایران (بازه زمانی سال‌های ۱۴۰۲–۱۳۹۰). *فصلنامه مسائل اجتماعی ایران*، ۱۳(۱)، ۲۵۷–۲۸۷.

Alsaeed, H. (2022). The role of public education schools in developing social responsibility in the light of contemporary global trends. *Creative Education*, *13*(9), 2754–2780.

Bakan, S., Jahanian, R., & Irannejad, P. (2023). Designing an entrepreneurial development model based on sustainable development in education and evidence from schools in Alborz province. *Basij Strategic Studies*, *26*(98), 75–109.

Bone, J. K., Bu, F., & Fluharty, M. E. (2022). Arts and cultural engagement, reportedly antisocial or criminalized behaviors, and potential mediators in two longitudinal cohorts of adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, *51*, 1463–1482.

Cecilia, B., Andrea, M., & Premji, Z. (2024). Structural interventions to reduce harms & promote the capabilities of girls experiencing multiple complexities: A scoping review. *Children and Youth Services Review*, Article 107436. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2024.107436

Charles, M., Sarah, N., & Anthony, M. M. (2024). Education as a necessity of life: An exploration on Ugandan education system quality with reference to John Dewey's philosophical correlates. *Review of Education*, *12*(1), e3466.

Dielini, M., Portera, A., Nesterova, M., & Milani, M. (2022). Social cohesion and intercultural studies in the educational community. *Skhid*, *3*(2), 40–48.

Edgar, M. A. (2025). The interstitial nuclei of the human anterior hypothalamus: An investigation of variation with sex, sexual orientation, and HIV status. *Hormones and Behavior*, *60*, 16–39.

Galanter, M., White, W. L., & Hunter, B. (2023). Internal and external resources relied on by established twelve step fellowship members for their recoveries. *Substance Use & Misuse*, *58*(1), 139–145.

Mahmoudi, S., Mazidi, A. M., Sharafabadi, H., & Islami, H. (2023). Modeling social harms of adolescents in virtual social networks. *Iranian Evolutionary and Educational Psychology Journal*, *5*(1), 182–191.

Marraccini, M. E., Dana, G., Conor, O. J., Robert, R., M, J., Andrew, J. C., Emily, N. T., Sally, L., & Shereen, C. N. (2023). School risk and protective factors of suicide: A cultural model of suicide risk and protective factors in schools. *Journal of the National Institutes of Health*, *51*(3), 266–289.

Mayer, M. J., Nickerson, A. B., & Shane, R. J. (2021). Preventing school violence and promoting school safety: Contemporary scholarship advancing science, practice, and policy. *Special Topic Section on Preventing School Violence and Promoting School Safety*, *50*(2–3), 131–142.

Moqemi, M. B. (2023). The interplay between social harm and education: Toward preventing societal detriment. *Sprin Journal of Arts, Humanities and Social Sciences*, *2*(12), 82–90.

Sinclair, D. L., Sussman, S., Savahl, S., Florence, M., & Vanderplasschen, W. (2023). Narcotics Anonymous attendees' perceptions and experiences of substitute behaviors in the Western Cape, South Africa. *Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy*, *18*(1), Article 40. https://doi.org/10.1186/s13011-023-00540-5